

för att underlätta landsflyktiga läkares transmigrering och för att i Sverige bereda fristad åt ett antal äldre läkare, ej åtföljda av barn, samt genom att arbetsmöjligheter bereddades åt enstaka högt förtjänta medicinska forskare. Ingen av dessa grupper skulle få rätt att utöva läkarkonsten inom riket. Slutligen framhölls vikten av att Läkarförbundets centralstyrelse fick pröva framställningar om rätt för utländska medborgare att utöva läkarkonsten i riket.

Mot förslaget att ge utländska medicinska forskare arbetsmöjligheter i Sverige reserverades sig Staffan Bissmark och Åke Berglund.

Sammanfattande kommentar

Det i februari 1939 framlagda förslaget att ta emot tio judiska läkare väckte alltså stort rabalder inom läkarkåren. Attityden kan utifrån dagens vetande och värderingar synas anmärkningsvärt ogenerös. Visserligen hade arbetslösheten varit stor under 1930-talet och för många yngre läkare var tillvaron svår eller i varje fall osäker. Men tio läkare kunde inte göra nämnvärd skillnad – något som även påpekades i debatten – allrahelst som flyktingarna inte skulle få tjänster utan erbjudas att försörja sig som privatpraktiserande specialister på orter där förut ingen specialist fanns.

Nazistiska sympatisörer fanns säkert bland deltagarna i studentmötena i Uppsala och Lund och kanske även bland talarna. Men av referaten att döma förekom ingen nazistisk argumentation i debatten, och uttalandet i Uppsala var så formulerat att det inte villkorslöst uteslöt invandring. Där emot kan det inte förnekas att det tillägg som gjordes i Lund var rasistiskt.

I de talrika uttalandena från olika läkarföreningar ute i landet är argumentationen huvudsakligen facklig och praktisk, och det måste medges att förslaget från olika synpunkter var orealistiskt och att andra åtgärder kanske var att föredra. De rasistiska argumenten inskränktes till påpekanden från ett par håll att judisk invandring kunde skapa problem som Sverige än så länge sluppit. Naturligtvis kan antisemitism dölja sig bakom sådana uttalanden, men det är inte självklart.

Att judarna förföljdes i Tyskland bör den upplysta allmänheten ha känt till, men det sågs troligen som ett internt tyskt problem och ingenting som Sverige kunde eller borde lägga sig i. Mordandet av Europas judar hade år 1939 inte börjat; det var kanske inte ens planerat ännu. Men misstron mot främningar var stor och attityden till invandring av flyktingar var ogenerös, inte bara i Sverige. Först med deportationen av judar från Norge 1942 skulle detta ändras. Men då var det för sent. •

Reseskildringar i Läkartidningen:

Entusiasm över ”det nya Europa” – men också kritiska iakttagelser

Den svenska läkarkåren var redan på 1930- och 1940-talen mycket internationellt orienterad. För sin vidareutbildning var det många som gjorde sig besväret att resa även till avlägsna länder för studiebesök, konferenser osv. Somliga av dem skrev utförliga referat i Svenska Läkartidningen. I detta avsnitt begränsar vi redovisningen till de reserapporter där parti- eller raspolitiska synpunkter på ett eller annat sätt kommer till uttryck.

Det kan noteras att man i reseskildringar etc på 1930- och 1940-talen helt obesvärat behandlar begreppet rashygien, dvs att ämnesområdet ännu tydligt inte upplevs som belastat.

I en skildring av tyska hygieniska museet och den andra internationella hygienutställningen i Dresden 1930 redovisar en provinsialläkare i Svenska Läkartidningen 1/31 utställningens 20 sektioner, motsvarande olika områden av det tyska hälsovårdsväsendet. Bland dessa finns således sektionen rashygien, vars uppgift bl a sägs vara att arbeta för det rashygieniska äktenskapet.

»Från rashygienisk synpunkt goda objekt, icke ärftligt belastade, (Erbsgesunden) måste gynnas», citerar författaren. Metoderna uppges vara rådgivning, sluten anstaltsvård och sterilisering. Även sektionen för hygienisk folkupplysning beskrivs delvis ha en rashygienisk inriktning.

»Liv och lust» i Italien

I en berättelse från en studieresa i Italien framhåller en överläkare och docent i psykiatri (35/31):

»Överhuvudtaget fick man vid Neapel-anstalten ett starkt intryck av fart och arbetsglädje. Den fascistiska iveren för nyskapande och reformer syntes hava gripit hög som låg, överallt ändra-

de man om, utvidgade och byggde nytt /.../»

I en annan reseskildring från Italien (13/38) berättar en kvinnlig läkare om Forlanini-institutet i Rom, invigt 1929:

»Det var ursprungligen meningen att det skulle bära Mussolinis namn, men il Duce ändrade det till 'Istituto Carlo Forlanini', vilket ju onekligen var en ståtlig handling.» Även denna rapportör imponerades av »att det arbetas i Italien på alla fronter».

Läkarentusiasm i Tyskland

1933 års kirurgkongress i Berlin utspelade sig bara ett par månader efter att Adolf Hitler installerats som rikskansler. Undantagstillstånd hade införts, och en fullmaktslag gav honom närmast obegränsade befogenheter.

Kirurgkongressen refererades i Svenska Läkartidningen 30/ 33 av en underkirurg i Stockholm, som berättade att kongressen öppnades av dess president W Röpke med »ett ståtligt tal»:

»Inledningsvis apostroferade han i entusiastiska ordalag Tysklands nationella pånyttfödelse och nedkallade 'den Siegen des Höchsten für das weitere Wirken unserer Führer'.» I övrigt tog referatet inte upp några politiska iakttagelser.

I en reseskildring från ett antal tyska sanatorier (39/34) konstaterar en sanatorieläkare att man inte kan »undgå att göra vissa iakttagelser med avseende på tuberkulosvårdens förhållande till den nationalsocialistiska staten. Bland de tuberkulosläkare jag träffade fann jag påfallande många varma anhängare till den nya regimen. En förändring av rent organisatorisk karaktär var den sammanslagning, som skett av de förutvarande tuberkulos-, sanatorie- och dispensärläkareföreningarna; ett uttryck för enhetssträvandena i det nuvarande Tyskland.»

Sterilisering mot tuberkulos?

Författaren refererar vidare ett föredrag av den tyske läkaren Braeuning, där denne först framhållit »att tuberkulokampen komme att bli ett speciellt föremål för statsmakternas intresse, då en nationalsocialistisk grundsats var, att

Författare

UNO KÄÄRIK
redaktionssekreterare,
Läkartidningen, Stockholm.

statens välmakt i högsta grad var beroende av den enskilde statsmedlemmens hälsa. De röster, som från nationalsocialistiskt håll för ett par år sedan höjts för att man skulle gå fram efter eugeniska linjer (tvångsterilisering) hade aldrig på allvar beaktats.»

Skildringen avslutas med iakttagelsen:

»En ny tuberkuloslag vore också att förvänta, vari ej allenast komme att beröras den lungsjukes rättigheter utan i förut förbisedd grad också hans skyldigheter gentemot det allmänna.»

Tankegångarna om att tillgripa steriliseringar i kampen mot tuberkulosen kritiserar i en artikel om sjukdomens epidemiologi (22/35) av Gylfe Vallentin, sedermera ledamot av Läkarförbundets centralstyrelse 1943–1951:

»Att såsom gjorts i rasteoriernas förlovade land räkna med, att man genom direkta eugeniska åtgärder skall kunna inom överskådlig tid höja tuberkulosresistensen hos ett folk, är säkerligen ett missgrepp. Frånsett att företag i den riktningen med all sannolikhet för närvarande äro utsiktslösa, måste man väl säga sig, att de tuberkulösa lika väl som andra personer kunna vara högt stående och värdefulla individer, vilkas arvs massa det vore ett brott att utsöndra från den övriga befolkningen.»

Rasbiologin kritiserar

Kritik mot detta slags eugeniska teorier framförs även av ögonläkaren Stig Holm (35/38):

»Man kunde då snarare reflektera över vissa rasbiologiska åtgärder, som på sina håll omfattas med så stor entusiasm. Flera författare mena sig emellertid ha funnit en viss korrelation mellan intelligens och myopi. /.../ Stamping-out-metoden får väl därför reserveras åt nationer, som programenligt ge den rasbiologiska mytologien företräde framför intellektuell kapacitet.»

”... man inte kan undgå att göra vissa iakttagelser med avseende på tuberkulosvårdens förhållande till den nationalsocialistiska staten. Bland de tuberkulosläkare jag träffade fann jag påfallande många varma anhängare till den nya regimen.”

I 49/34 ger Torsten Ramer, sedermera ordförande i Svenska Läkaresällskapets sektion för barnpsykiatri, några intryck från en barnpsykiatrisk studieresa till Tyskland och Schweiz. Hans noteringar från universitetskliniken Charité i Berlin var kritiska:

»Hela den gren av barnpsykologin och barnpsykiatri, som arbetar med svåruppföstrade barn (Fürsorge für jugendliche Psychopathen), kämpar f n

med mycket stora svårigheter. Grunden härtill torde i främsta rummet vara, att den nuvarande regimen i Tyskland anser, att dylika barn äro mindrevärdigt material, på vilket inga onödiga kostnader böra nedläggas. Dessa barn betraktas såsom varande ej 'erbggesund' och man beviljar inga medel till främjande av deras intressen.»

Ramer konstaterade att verksamheten bedrevs utan understöd av allmänna medel. Efter en redogörelse för den vård som bedrevs avslutar han avsnittet:

»Med hänsyn till att under de nuvarande förhållandena ett uppehåll i Tyskland för studier i den av mig åsyftade riktningen kunde anses mindre givande, stannade jag i Berlin endast 5 dagar och avreste därefter till Zürich.»

»Tyskland sjuder av kraft»

Betydligt mera entusiastisk var då professorn i pediatrik Wilhelm Wernstedt i sin skildring från en studieresa i bl a Tyskland sommaren 1937 (17/38):

»Tyskland av idag var in-

tressant att se redan i sin yttre fysionomi. Det sjuder av kraft och initiativ. I Berlin stånkade väldiga pålningsmaskiner på Saarlandstrasse för den underjordiska järnvägen, stora kvarter raseras, nya monumentala byggnader har rests eller resas – kraftyttringar vittnande om att ett stort yttre uppbyggnadsarbete är i full

Förlägg SEMESTERN
till
SOVJET UNIONEN
Specialresor för läkare.
Obs! förutom vanliga turistsevärdheter besöks medicinska institut, sjukhus, profylaktorer, dispensärer, kliniker, kurortanläggningar etc.

25 juni och 1 augusti:
12 dagar i Leningrad, Moskva, Charkov och Kiev.
Pris från Kr. 234:—

10 juni och 25 augusti:
20 dagar fördelade mellan Leningrad, Moskva, Kaukasiska Rivieran, Krim, Odessa o. Kiev.
Pris från Kr. 391:—

Anmälningar böra vara inlämnade senast två veckor före avresan.
Begär specialprospekt.

Efterfråga INTOURISTs sommarprospekt. 35 olika ackordresor.
Kosta resor till Moskva och Leningrad, Krimsturer, Volga-änder etc.

Upplysningar om dessa och andra resor i SOVJETUNIONEN genom RESEBYRÅERNA o. INTOURIST
Vasag. 8, Stockholm.
Tel. 11 63 83 och 11 63 96.

Två annonser ur Svenska Läkartidningen. Den övre från 16/37, den undre från 21/39.

gång. Och dock är väl vad Berlin av idag kan bjuda i den vägen ett intet mot vad som kommer, när den jätteorganisation av rikshuvudstadens yttre gestalt fullbordats, som Hitler tänkt sig.»

Wernstedt oroas något av vimlet av uniformer, men konstaterar sedan att »även om uniformerna i hög grad påminna om det militära, så tillhöra de i stor utsträckning icke-militära organisationer såsom SA, SS, Arbetsdienst, Hitlerjugend etc».

»Ingen diskriminering»

Det var omöjligt att inte bli intresserad av den national-socialistiska världsordningen, fortsätter Wernstedt:

»Vad som härvid uppenbarade sig i frågan om ras- och arvshygiene, var något vida mer än den förenkling av problemen till en fråga om judarne, som så ofta möter i utlandspressen. Lagen 'zum Schutze des deutschen Blutes und der deutschen Ehre' som berövat judarne inflytande på rikets förvaltning inåt och utåt (de ha pensionerats, de vilka varit frontkämpar med bibehållande av full lön), är en beklagansvärd, ja, tragisk, men icke helt oförståelig reaktion mot de groteska missförhållanden i maktfördelningen under den förhitlerska regimen mellan den drygt 99 % ariska och den knappt 1 % judiska befolkningen. Lagens innebörd är icke en deklassering av judarne vare sig som ras eller människor utan ett absolut säkrande av att den tyska ariska stammens egenart skall komma till den rätt, dess majoritetsställning kräver, och helt prägla livet och förvaltningen i landet.»

Wernstedts artikel innehåller också en hyllning till »det arbete, som i Tyskland sättes in för en förädling av tyska folket i arvshygieniskt hänseende». Den tyska steriliseringslagen prisas för att gå mycket längre än motsvarande svenska lag.

»Som framtidsmusik hägrar en arvsbiologisk kartläggning av hela tyska folket», skriver Wernstedt och konstaterar att »det lider intet tvivel, att Tyskland i sin befolkningspolitik tagit ett positivt steg framåt av utomordentlig betydelse».

Naturliga kvinnliga instinkter

Likasa berömmar författaren det grepp man tagit för att fostra det växande släktet »till fysisk och själslig kraft och sundhet» genom verksamheten i Hitlerjugend och Arbetsdienst. Vård

uppmärksamhet är den kvinnliga arbetstjänstens appell »till det djupaste i kvinnans väsen – vård-, moders- och familjeinstinkten»:

»Ingenting kan för främjande av barnalstring och en sund på familjeliv grundad samhällsordning vara av starkare betydelse än just ett vädjande till och uppodlande av dessa naturliga kvinnliga instinkter.»

»Sociala skrankor borta»

En positiv skildring av den tyska statens och det national-socialistiska partiets yrkeshygieniska arbete ges av Carl

Axel Yllner, sedermera medicinalråd, som avslutar sin artikel (32/38):

»Överhuvud taget får en främling vid ett besök i våra dagars Tyskland det intrycket, att det överallt arbetas med energi och arbetsglädje, att de sociala skrankorna försvunnit på ett sätt, varom man förut icke kunnat göra sig

en föreställning, och att man på alla områden vinnlägger sig om att tillvarata och skydda den största av alla en nations tillgångar, den mänskliga arbetskraften.»

Liknande iakttagelser redovisar lasarettsläkaren Lennart Norrlin i 12/41:

»Det hela ger intryck av ordning, reda, kultur, civilisation, ett samhälle, där stor frihet råder, men intet självsvåld. Missnöje stöter man naturligtvis här och var på, var i världen finns ej dylikt?»

»Kärnfrisk och lycklig ungdom»

Författaren finner stämningen god och balanserad. Trots krigets restriktioner har inget knäckt invånarna:

»En vackrare bild av kärnfrisk och lycklig ungdom har jag knappast skådat, än den som mycket lätt klädd lekte och gymnastiserade under rasterna å skolgårdarna i Nürnberg i september 1940.»

Tysklands befolkningsutveckling bedöms av Norrlin som mycket god:

»Natvitetssiffrorna, som på 1920-talet var mycket låga, nalkas nu en för rasens fortsatta bestånd tillfredsställande höjd. Riket konsolideras ytterligare genom pågående folkvandringar, förflyttningar av sådan utsträckning, att världen ej skådat maken sedan de stora folkvandringarnas dagar.»

Norrlins slutsats är »att alla folk, inte minst det svenska, har mycket att tacka tyskarna för, mer att lära och taga efter i deras land än att där kritisera».

Efter 1941 förefaller direktkontakterna med de europeiska kollegerna i huvudsak ha upphört, sannolikt till följd av krigets utveckling. Först 1948 rapporteras från resor till dels Tyskland, dels Ungern.

»Som ett gott tecken på normalisering av det vetenskapliga umgänget får man tyda de återupplivade internationella kongresserna av olika slag», noterar poliklinikläkaren Anna Nordenskjöld, Stockholm (49/48).

Hon beskriver en strapatsrik resa till ett internmedicinskt möte i Karlsruhe i maj samma år. Ännu var förhållandena vad gällde inkvartering, förplägnad och konferenslokal tämligen primitiva i den »endast» till 40 procent sönderbombade staden. Vid kongressen hade även anordnats en bokutställning, och Nordenskjöld konstaterade att »det var rent rörande att se utställarnas stolthet över nyutkommen medicinsk litteratur».

Hon fick därvid också erfara den spända stämning som rådde i det av stormakterna uppdelade Tyskland: »Utställningen blev tyvärr grundligt rubbad av att amerikanerna sista kongressdagen beslagtogo all litteratur tryckt i östzonen, detta som repressalier för att ryssarna tidigare gjort detsamma i sin zon.»

Anna Nordenskjöld slutar:

»Efter att i Tyskland ha bevittnat en förstörelse av oersättliga kulturvärden, som gått långt utanpå förhärjandet av det gamla romarriket under folkvandringstiden, var det en lättnad att fortsätta till det blomstrande Italien. Där var återuppbyggnaden i full gång, och man såg av ruiner nästan endast de gamla romerska.»

Splittrad bild från Ungern

Från ett studiebesök i Budapest rapporterade (51/48) pediatrikprofessorn Arvid Wallgren, ledamot i Läkarförbundets centrala förtroendenämnd. Han konstaterade motstridiga tendenser i det av Sovjet ockuperade landet. Å ena sidan var det lätt att få besökstillstånd, levnadsstandarden framstod som hyggelig och folk vågade kritisera regimen, å andra sidan hade det inletts utrensningar av icke-kommunister från chefsbefattningar, kongressalen var prydd med jättelika porträtt av kommunistkoryfärer och i flera föredrag hyllades partiets insatser för hälsovård och hygien.

Av allt att döma hade ryssarna dock ännu inte i någon högre grad hunnit sätta sin prägel på den ungerska vardagen 1948. •

”Det hela ger intryck av ordning, reda, kultur, civilisation, ett samhälle, där stor frihet råder, men intet självsvåld. Missnöje stöter man naturligtvis här och var på, var i världen finns ej dylikt?”